

UDK: 37.016:316.83
316.64:316.83-053.6/.67
DOI: <https://doi.org/10.19090/zop.2025.34.100-115>
Originalni naučni rad

Obrazovna iskustva i rodna socijalizacija: stavovi mladih prema rodnim ulogama

Gorana Vojčić¹ i Biljana Lungulov

Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu

APSTRAKT

Polazeći od pretpostavke da obrazovanje ima potencijal da svojim delovanjem doprinese ostvarivanju rodno ravnopravnijeg društva, ovaj rad nastoji da na osnovu pregleda postojeće literature i rezultata sprovedenog istraživanja sagleda relacije obrazovnih iskustava učenika i njihovih stavova prema rodnim ulogama. Ciljevi sprovedenog istraživanja usmereni su na ispitivanje percepcije mladih o zastupljenosti rodni sadržaja i njihovih iskustava rodno (ne)ravnopravnog tretmana u obrazovanju, kao i na ispitivanje povezanosti stavova prema rodnim ulogama sa ovim varijablama. U istraživanju je učestvovalo 211 učenika trećeg i četvrtog razreda srednjih škola u Srbiji. Primijenjena su tri instrumenta u formi skale Likertovog tipa. Rezultati su ukazali da rodni sadržaji još uvek nisu u dovoljnoj meri zastupljeni u obrazovanju. Takođe, procenat mladih koji izveštava o rodno neravnopravnom tretmanu nije zanemarljiv, pri čemu je utvrđeno i postojanje rodni razlika u različitim oblicima rodno neravnopravnog tretmana kojima su mladi izloženi. Sa druge strane, nije potvrđena statistički značajna povezanost između stavova mladih prema rodnim ulogama i zastupljenosti rodni sadržaja, niti između stavova i doživljenih iskustava rodno (ne)ravnopravnog tretmana. Ovakvi nalazi ukazuju na potrebu za uvođenjem promena u različitim aspektima obrazovanja koje će omogućiti integrisanje rodne perspektive u obrazovni proces.

Ključne reči: rodni sadržaji u obrazovanju, rodno (ne)ravnopravan tretman u obrazovanju, rodna socijalizacija, stavovi prema rodnim ulogama.

¹ E-mail: gorana.vojcic@ff.uns.ac.rs

Uvod

Tokom proteklih decenija istraživanja koja dovode u vezu rod i obrazovanje bila su prevashodno usmerena na razlike između dečaka i devojčica u pogledu pristupa obrazovanju i njihovog zadržavanja u obrazovnom sistemu. Međutim, u numeričkoj izjednačenosti učenika i učenica danas je došlo do velikog napretka koji je vidljiv na svim nivoima obrazovanja u većini zemalja (Stromquist, 2007). Uprkos tome što učenici i učenice formalno imaju iste obrazovne mogućnosti rodne razlike su i dalje prisutne u domenu postignuća, motivacije, profesionalnih aspiracija, učešća u različitim oblastima rada, kao i u visini zarada (Kollmayer et al., 2016). U skladu sa tim, trend u istraživanjima roda i obrazovanja pomerio se u pravcu fokusiranja na školski život i načine na koje svakodnevno školsko iskustvo oblikuje učenička očekivanja, aspiracije i poimanje sebe kao pojedinaca i kao građana (Stromquist, 2007).

S obzirom na to da u evropskim društvima i dalje postoje snažni rodni stereotipi obrazovni sistem, kao podsistem društva kojem pripada, često reprodukuje njegove vrednosti i kulturu bez preispitivanja mogućih negativnih posledica po životne prilike i iskustva učenica i učenika (Council of Europe, 2014). Istovremeno, obrazovanje ima značajan potencijal da postane ključni mehanizam društvenih promena, za šta je neophodno obezbediti da socijalizacija unutar škole bude rodno senzibilisana (Stjepanović-Zaharijevski i sar., 2010). U skladu sa navedenim, ciljevi ovog istraživanja usmereni su na sagledavanje percepcije mladih o zastupljenosti rodni sadržaja u obrazovanju i njihovog iskustva u pogledu rodno (ne)ravnopravnog tretmana u obrazovanju.

Obrazovanje kao agens rodne socijalizacije

Rodna socijalizacija u školi odvija se kroz širok spektar uticaja, koji se mogu posmatrati kroz prizmu zvaničnog, ali i skrivenog kurikuluma. Dok zvanični kurikulum obuhvata nastavne predmete i njihov sadržaj, skriveni kurikulum se odnosi na stavove, uverenja i vrednosti koje se učenicima² prenose putem implicitnih mehanizama koji deluju na nivou kurikuluma, ali i u okviru interakcije između nastavnika i učenika prilikom čega se održavaju ili podstiču rodne nejednakosti (Ćirović i Malinić, 2013). Kako bi se omogućilo formiranje strategije čiji je cilj ukidanje rodni nejednakosti, neophodno je osvestiti poruke koje skriveni kurikulum prenosi (Pavić Zenter, 2016). Iz tog razloga važno je sagledati postojeće stanje kada je reč o rodnoj socijalizaciji, što se može učiniti kroz analizu tri međusobno povezana segmenta: nastavne planove i programe, udžbenike i nastavnu praksu (Ždralović, 2019).

² Radi preglednosti gramatički muški rod je u radu korišćen kao generički u slučajevima kada se termini odnose istovremeno na učenike i učenice, odnosno nastavnike i nastavnice.

Jedna od opsežnijih analiza nastavnih programa u Srbiji (Stjepanović-Zaharijevski i sar., 2010) obuhvatila je nastavne predmete *Svet oko nas*, *Priroda i društvo*, *Geografija* i *Biologija* na nivou osnovnog obrazovanja; kao i predmete *Sociologija* i *Ustav i prava građana* na nivou srednjeg obrazovanja. Rezultati ove analize pokazali su da se teme relevantne za razumevanje rodne (ne)ravnopravnosti ne pojavljuju ni u jednom od navedenih nastavnih programa, iako mnoge predložene nastavne teme pružaju prostor za njihovo uključivanje (Stjepanović-Zaharijevski i sar., 2010). Slični rezultati dobijeni su i u analizi planova i programa, udžbenika i priručnika za predmet *Građansko vaspitanje* (Đorić i sar., 2010). Naime, nastavni planovi i programi, kao obavezujući dokumenti, ne sadrže eksplicitne zahteve za rodno senzibilisanim sadržajem, niti pružaju jasna uputstva nastavnicima o načinima na koje pomenutu tematiku mogu približiti učenicima. Odsustvo obavezujućih smernica ostavlja prostor nastavnicima ne samo da odlučuju o uključivanju ili isključivanju rodno relevantnih tema, već i da u realizaciju nastave unesu i sopstvene predrasude o rodnim ulogama (Đorić i sar., 2010). Poslednja obimnija analiza iz 2019. godine bila je usmerena na nastavne programe za predmet *Srpski jezik* u nižim razredima osnovne škole. Rezultati su pokazali da se koncept rodne ravnopravnosti ne spominje u nastavnim programima, odnosno da nijedan od ponuđenih sadržaja u svom nazivu ne uključuje temu rodne ravnopravnosti (Ćeriman i sar., 2019).

Rodni sadržaji mogu se uvoditi kroz posebne predmete, iako se efikasnijim pristupom smatra njihovo integrisanje u sadržaje pojedinačnih nastavnih predmeta. Takva integracija, međutim, ne bi trebalo da se svodi na dodavanje novih nastavnih jedinica, već podrazumeva promenu pristupa postojećim nastavnim jedinicama tako da one budu interpretirane iz rodno senzitivne perspektive (Ždralović, 2019).

Pomenuta istraživanja, pored analize nastavnih programa, bavila su se i analizom udžbenika iz rodne perspektive. Uočene su brojne nejednakosti: muški likovi dominiraju i u tekstu i u ilustracijama; autori su daleko brojniji od autorki; žene i muškarci često su prikazivani u skladu sa rodno stereotipnim ulogama; a primećeno je i da je jezik koji je korišćen u priličnom broju analiziranih udžbenika rodno stereotipan (Stjepanović-Zaharijevski i sar., 2010). Autorke ipak ukazuju na pojavu određenih pomaka – u nekim udžbenicima, namenjenim mlađem uzrastu, primetno je dekonstruisanje rodno stereotipnih uloga kada je reč o podeli kućnih poslova i osobinama likova, kao i namera upotrebe rodno osetljivog jezika (Stjepanović-Zaharijevski i sar., 2010). Slični nalazi zabeleženi su i u istraživanju iz 2019. godine, u okviru kog je analizirano 12 čitanki tri najzastupljenija izdavača u Srbiji (Ćeriman i sar., 2019), a kao pozitivan pomak primećeno je da u analiziranim udžbenicima preovlađuje rodno neutralan jezik. Kao odgovor na takve nalaze kreiran je *Priručnik za uvođenje rodne perspektive u nastavu srpskog jezika za prvi ciklus*

obrazovanja (Stefanović i Glamočak, 2019) sa ciljem da pruži konkretnu podršku nastavnicima u tom procesu.

S druge strane, i bez rodno osetljivih nastavnih materijala moguće je sprovoditi rodno osetljivu nastavu. Ukoliko nastavnici umeju da prepoznaju rodne stereotipe u udžbenicima, oni se mogu iskoristiti kao polazište za kritičku analizu i diskusiju o rodnoj problematici (INEE, 2010). Rezultati dobijeni na osnovu rodnih analiza udžbenika dodatno naglašavaju značaj uloge nastavnika u razgradnji rodnih stereotipa. Stoga bi pitanje rodne ravnopravnosti trebalo da bude sastavni deo obrazovanja nastavnika i da, između ostalog, obuhvati i razmatranje uloge i interpretacije udžbenika iz rodne perspektive (Brugilles & Cromer, 2009).

Za razliku od rezultata koji se dobijaju rodnom analizom udžbenika, o stanju u nastavnoj praksi kao mestu reprodukcije rodnih stereotipa, možemo samo izvoditi određene pretpostavke (Ždralović, 2019). Budući da pitanja roda još uvek nisu sistemski uvedena u nastavne programe i aktivnosti, situacija u nastavnoj praksi je neujednačena i zavisi pre svega od senzibiliteta, informisanosti, znanja i motivacije pojedinca (Ignjatović, 2018). Pored prenošenja onog što je propisano zvaničnim kurikulumom nastavnici takođe učestvuju i u realizaciji skrivenog kurikulumu koji uključuje i sve formalne i neformalne interakcije sa učenicima i učenicama (Council of Europe, 2014).

Rodno neravnoopravan tretman u učionici može biti rezultat različitih uverenja, stavova i očekivanja koja nastavnici imaju od učenika (Erden, 2009). U istraživanju sprovedenom među 2618 nastavnika i stručnih saradnika u Srbiji (Ćeriman i sar., 2015) ustanovljeno je da su tradicionalni stavovi prema rodnim ulogama i dalje široko rasprostranjeni među zaposlenima u obrazovanju. Slično tome, rezultati ukazuju da budući nastavnici razredne i predmetne nastave smatraju da je za većinu nastavnih predmeta lakše zainteresovati učenice nego učenike, kao i da su učenice talentovanije za društveno-jezičke, a učenici za prirodno-matematičke predmete (Ćirović i Malinić, 2013). Dodatno, utvrđeno je i da nastavnice razredne nastave imaju izražene rodne stereotipe o jezičkim i matematičkim sposobnostima (Jakšić, 2021).

Postojanje ovakvih stereotipa u nastavnoj praksi je štetno jer ne samo da može uticati na postignuća učenika u tim predmetima, već i na njihove buduće akademske i karijerne izbore (Ćirović i Malinić, 2013). Stoga, kako bi mogli da doprinesu društvenoj promeni, nastavnicima nisu dovoljni samo rodno senzitivni nastavni planovi, programi i udžbenici, već i obrazovanje o rodnoj ravnopravnosti (Allana et al., 2010).

Kada je reč o istraživanjima koja dovode u vezu rod i obrazovanje, u Srbiji su do sada najzastupljenija bila istraživanja usmerena na rodnu analizu nastavnih programa i/ili

udžbenika (Bašaragin i Savić, 2016; Čeriman i sar., 2019; Đorić i sar., 2010; Stefanović i Glamočak, 2008; Stjepanović-Zaharijevski i sar., 2010). Pored toga, sprovedena su i istraživanja o prisutnosti akademskih rodni stereotipa budućih nastavnika (Ćirić i Malinić, 2013), o rodni razlikama u interakciji u obrazovanju (Bašaragin, 2019), te o rodni stereotipima o matematičkim i jezičkim sposobnostima u osnovnoj školi (Jakšić, 2021).

Najobuhvatnije istraživanje ovog tipa je *Istraživanje rodno zasnovanog nasilja u školama u Srbiji*, sprovedeno sa ciljem da utvrdi sliku stanja u osnovnim i srednjim školama kada je u pitanju rodno zasnovano nasilje (Čeriman i sar., 2015). U istraživanju je učestvovalo 50 škola iz svih delova Srbije uključujući približno 25 hiljada ispitanika (13609 učenika osnovne, 8755 učenika srednje škole i 2618 nastavnika i stručnih saradnika). Dobijeni rezultati pokazuju da su stereotipi o rodni ulogama kod učenika i učenica snažno ukorenjeni. Generalno gledano, među svim ispitanicima učenice srednje škole najčešće iskazuju neslaganje sa stavovima koji se odnose na stereotipne rodne uloge. Kada je reč o učenicima, primećeno je da stepen slaganja sa određenim stereotipnim stavovima raste sa uzrastom, pri čemu razlike između učenika starijih razreda osnovne škole i učenika srednje škole nisu značajne, što ukazuje na to da učenici ne menjaju stavove koje su prihvatili pri ulasku u pubertet. Takođe, 69% učenika i učenica srednje škole je saglasno sa stavom da temi rodne ravnopravnosti i rodno zasnovanog nasilja treba posvetiti više pažnje u obrazovanju (Čeriman i sar., 2015).

Metod

Ciljevi istraživanja

S obzirom na to da obrazovni sistem ima mogućnosti da kroz različite aspekte doprinese ostvarivanju rodno ravnopravnijeg društva, te da rezultati pojedinih istraživanja ukazuju na to da u školama postoji rodno zasnovan diferencijalni tretman učenika, ovaj rad nastoji da ispita percepcije i iskustva mladih o rodni sadržajima u obrazovanju. U skladu sa tim definisani su ciljevi istraživanja:

1. sagledati percepciju učenika o zastupljenosti rodni sadržaja u obrazovanju;
2. sagledati iskustva učenika o rodno (ne)ravnopravnom tretmanu u obrazovanju;
3. ispitati da li postoji povezanost između stavova prema rodni ulogama i percepcije zastupljenosti rodni sadržaja u obrazovanju, kao i iskustava rodno (ne)ravnopravnog tretmana u obrazovanju.

Uzorak i procedura istraživanja

Uzorak istraživanja bio je prigodnog tipa i njime je obuhvaćeno 211 učenika i učenica trećih i četvrtih razreda srednjih škola u Srbiji. Većinu uzorka činile su učenice (66.8%),

nešto je veći udeo učenika četvrtog (57.3%) nego trećeg razreda, kao i učenika gimnazije (56.9%) nego učenika srednje stručne škole. Prosečno školsko postignuće ispitanih učenika iznosilo je 4.35.

Istraživanje je sprovedeno elektronskim putem. Link ka onlajn upitniku dostavljen je nastavnicima u srednjim školama uz molbu da ga proslede svojim učenicima. Pored toga, upitnik je distribuiran i putem društvenih mreža. Pre popunjavanja upitnika učenici su dobili sve neophodne informacije – da se istraživanje sprovodi u naučne svrhe, da je učešće u potpunosti anonimno i dobrovoljno, te da u svakom trenutku mogu odustati od daljeg učešća. Za statističku obradu prikupljenih podataka korišćen je računarski program SPSS, verzija 26.

Instrumenti

Skala zastupljenosti rodnih sadržaja u obrazovanju. Percepcija učenika o zastupljenosti tema koje se odnose na rod i rodnu ravnopravnost u obrazovanju ispitivana je pomoću skale konstruisane za potrebe ovog istraživanja. Četvorostepena skala je sadržala sedam tvrdnji, a učenici su procenjivali koliko puta su se tokom srednjoškolskog obrazovanja susreli sa opisanim situacijama (1 – nikada; 2 – jednom; 3 – dva do četiri puta; 4 – više od četiri puta). Pored skale učenicima su postavljena i dva pitanja otvorenog tipa: (1) u okviru kojih nastavnih predmeta su se susrećali sa pomenutim temama; i (2) da li smatraju da bi ovakvi sadržaji trebalo da budu više zastupljeni u obrazovanju.

Skala rodno (ne)ravnopravnog tretmana u obrazovanju. Percepcija učenika i učenica o iskustvima rodno (ne)ravnopravnog tretmana u obrazovanju ispitivana je pomoću modifikovane verzije skale autorki Baranović i Jugović (2009). Četvorostepena skala sadržala je šest tvrdnji koje su se odnosile na različite aspekte školskog života, a učenici su procenjivali koliko puta su se tokom srednjoškolskog obrazovanja našli u opisanoj situaciji (1 – nikad; 2 – jednom; 3 – nekoliko puta; 4 – često).

Skala stavova prema rodnim ulogama. Stavovi prema rodnim ulogama u adolescenciji ispitani su primenom modifikovane verzije skale (Vermeersch et al., 2010), a koja je modifikovana 2018. godine u okviru istraživanja usmerenog na ispitivanje njenih metrijskih karakteristika (Halimi et al., 2018). Skala je sadržala 11 tvrdnji koje su za potrebe ovog istraživanja prevedene na srpski jezik. Zadatak učenika bio je da procene u kojoj meri se slažu sa datim tvrdnjama koristeći petostepenu skalu Likertovog tipa.

Rezultati istraživanja

Percepcija učenika o zastupljenosti rodnih sadržaja u obrazovanju

Radi sagledavanja percepcije učenika o zastupljenosti rodnih sadržaja u obrazovanju, prikazani su deskriptivni pokazatelji za tvrdnje na koje su učenici odgovarali (Tabela 1) a koje su rangirane prema ostvarenim srednjim vrednostima.

Tabela 1

Deskriptivni pokazatelji i raspodela odgovora o zastupljenosti rodnih sadržaja u obrazovanju

Tvrdnja	Nikad	Jednom	2-4 Puta	Više od 4 puta	AS	SD
Na časovima smo u okviru nastavnog gradiva pričali o temi roda i rodne ravnopravnosti.	28.4%	20.4%	33.2%	18%	2.41	1.08
Na časovima smo pričali o problemima koji se tiču pitanja roda i rodne ravnopravnosti, a sa kojima se susrećemo u školi, porodici, vršnjačkim grupama i/ili na društvenim mrežama.	29.4%	24.6%	24.2%	21.8%	2.38	0.87
Iako nije bilo predviđeno gradivom, na časovima smo pričali o temi roda i rodne ravnopravnosti.	37.9%	22.3%	26.1%	13.7%	2.16	1.08
Na časovima smo pričali o rodnim stereotipima koji postoje u udžbenicima, čitankama i/ili lektirama.	38.4%	25.6%	21.8%	14.2%	2.12	1.08
Na časovima smo pričali o rodnim stereotipima koji postoje u popularnoj muzici, spotovima, serijama, filmovima i/ili na društvenim mrežama.	47.9%	18%	25.6%	8.5%	1.95	1.04
Realizovali smo različite aktivnosti (pisanje eseja, izrada plakata, debate) putem kojih smo obrađivali temu roda i rodne ravnopravnosti.	61.1%	21.3%	12.8%	4.7%	1.61	0.89
Prisustvovali smo dodatnim predavanjima (tribinama, radionicama) na kojima smo pričali o temi roda i rodne ravnopravnosti.	72.5%	13.7%	9%	4.7%	1.46	0.85

Najvišu prosečnu vrednost u okviru skale ostvarila je tvrdnja prema kojoj se tema roda obrađivala u okviru nastavnog gradiva ($AS = 2.41$), što potvrđuje 71.6% učenika. Ipak, samo 18% njih navodi da se to dešavalo više od četiri puta. Tvrdnje koje se odnose na neformalno uključivanje teme roda beleže nešto niže prosečne vrednosti, u rasponu između $AS = 2.16$ i $AS = 1.95$. Najniže srednje vrednosti zabeležene su kod tvrdnji koje se odnose na aktivnosti koje zahtevaju veći angažman učenika, kao što su pisanje eseja, izrada plakata ili učestvovanje u debati – više od 60% učenika izjavilo je da nikada nisu realizovali takve aktivnosti u školi, dok 4.7% navodi da je to bio slučaj više od četiri puta. Kada je reč o organizaciji dodatnih predavanja, tribina ili radionica posvećenih temama roda i rodne

ravnopravnosti, 72.5% učenika navodi da nikada nisu prisustvovali takvim događajima u školi, dok 13.7% izveštava da im je ta prilika pružena samo jednom.

Kako bi se detaljnije sagledala zastupljenost rodni sadržaja u obrazovanju, ispitanicima je postavljeno i otvoreno pitanje u vezi sa nastavnim predmetima u okviru kojih su se susretali sa temom roda i rodne ravnopravnosti. Najveći broj učenika (60.7%) navodi da su o ovoj temi bar jednom razgovarali na časovima *Sociologije*. U nešto manjoj meri pominju se i *Srpski jezik i književnost* (27.5%), *Građansko vaspitanje* (26.5%) i *Časovi odeljenskog starešine* (25.6%), dok predmet *Ustav i prava građana* navodi najmanji broj (13.3%) učenika. Pored navedenih, učenici navode još nekoliko predmeta (6.3%) na kojima se razgovorali o toj temi, a to su: *Pojedinac, grupa, društvo*; *Jezik, mediji, kultura*; *Logika sa etikom*; *Filozofija*; *Psihologija*; *Engleski*; *Istorija*; i *Verska nastava*. Takođe, 18% ispitanih procenjuje da se nikada tokom srednjoškolskog obrazovanja nisu susreli sa ovom temom. Značajno je naglasiti da je čak 85% mladih u manjoj ili većoj meri saglasno sa tvrdnjom da temi roda i rodne ravnopravnosti treba posvetiti više pažnje u obrazovanju.

Kako bi se ispitalo postojanje razlika u percepciji učenika o zastupljenosti rodni sadržaja u srednjoškolskom obrazovanju s obzirom na tip škole koji pohađaju, primenjen je t-test nezavisnih uzoraka (Tabela 2).

Tabela 2

Razlike u zastupljenosti rodni sadržaja s obzirom tip škole

Tip škole	<i>N</i>	<i>AS</i>	<i>SD</i>	<i>t</i>	<i>Df</i>	<i>p</i>
gimnazija	120	2.18	0.70	3.90	209	< .01**
stručna škola	91	1.78	0.77			

Primenom t-testa ustanovljeno je da postoji značajna razlika u percepciji učenika gimnazije o zastupljenosti rodni sadržaja ($AS = 2.18$, $SD = 0.70$) u odnosu na percepciju učenika srednjih stručnih škola ($AS = 1.78$, $SD = 0.77$), $t(209) = 3.90$, $p < .01$. Dobijeni rezultati ukazuju na to da učenici gimnazije izveštavaju o značajno većoj zastupljenosti rodni sadržaja nego učenici srednjih stručnih škola.

Iskustva rodno (ne)ravnopravnog tretmana u obrazovanju

Kada je reč o iskustvima rodno (ne)ravnopravnog tretmana, rezultati pokazuju da najveći broj učenika (39%) navodi da su tokom srednjoškolskog obrazovanja barem jednom bili kažnjeni za određeno ponašanje samo zbog svog pola. Sledi 34% učenika koji izveštavaju da su doživeli uvredljive komentare, dok 32.3% navodi da im je u školi savetovano da se ne bave određenim zanimanjem iz istog razloga. Nadalje, 29.9% smatra da se od njih očekivao

manji uspeh iz pojedinih predmeta zbog pola, 25.7% veruje da su dobijali lošije ocene iz tog razloga, dok 16.6% izveštava o iskustvu verbalnog ili fizičkog seksualnog uznemiravanja.

U cilju ispitivanja razlika između učenika i učenica u različitim aspektima rodno (ne)ravnopravnog tretmana, primenjen je t-test nezavisnih uzoraka (Tabela 3).

Tabela 3

Razlike u iskustvu rodno (ne)ravnopravnog tretmana u obrazovanju s obzirom na pol

Tvrđnja		AS	SD	t	df	p
Za isto ponašanje kažnjavan/a sam češće nego drugi pol.	ž	1.58	0.94	-3.56	111.43	< .01
	m	2.17	1.21			
U školi sam doživeo/la uvredljive komentare samo zato što sam muško/žensko.	ž	1.79	0.97	3.23	155.11	< .01
	m	1.37	0.85			
U školi mi je savetovano da se ne bavim nekim poslom samo zato što sam muško/žensko.	ž	1.76	1.03	2.78	163.03	< .01
	m	1.39	0.86			
Od mene se očekivao manji uspeh iz pojedinih predmeta samo zato što sam muško/žensko.	ž	1.56	0.97	-.65	209	> .05
	m	1.66	1.10			
Dobijao/la sam lošije ocene samo zato što sam muško/žensko.	ž	1.33	0.68	-2.65	209	< .01
	m	1.64	0.99			
Doživeo/la sam seksualno uznemiravanje (verbalo ili fizičko) od profesora/ke samo zato što sam muško/žensko.	ž	1.26	0.63	-.42	115.77	> .05
	m	1.30	0.77			

Dobijeni rezultati ukazuju da postoje statistički značajne razlike u polu ispitanika kada je u pitanju percepcija određenih oblika rodno (ne)ravnopravnog tretmana. Razlike su uočene kada je reč o kažnjavanju, upućivanju uvredljivih komentara, savetovanju o izboru profesije i ocenjivanju. Preciznije, učenici su značajno češće izveštavali da su bili nepravедно kažnjavani i da su dobijali lošije ocene ($p < .01$), dok su učenice češće navodile da im je bilo savetovano da se ne bave određenim zanimanjem i da su bile izložene uvredljivim komentarima ($p < .01$).

Značajno je napomenuti da kada su u pitanju iskustva učenika s obzirom na tip škole koji pohađaju, t-testom nezavisnih uzoraka nisu utvrđene statistički značajne razlike u izveštavanju između učenika gimnazije i učenika srednjih stručnih škola.

Povezanost stavova prema rodnim ulogama sa zastupljenošću rodnih sadržaja i iskustvom rodno (ne)ravnopravnog tretmana

U cilju ispitivanja povezanosti stavova učenika prema rodnim ulogama sa percepcijom zastupljenosti rodnih sadržaja u obrazovanju, kao i sa iskustvima rodno (ne)ravnopravnog tretmana, primenjen je Pirsonov koeficijent korelacije (Tabela 4).

Tabela 4

Korelacije stavova prema rodnim ulogama sa zastupljenošću rodnih sadržaja i iskustvom rodno (ne)ravnopravnog tretmana u obrazovanju

Varijabla	Stavovi prema rodnim ulogama
Zastupljenost rodnih sadržaja u obrazovanju	-.13
Iskustvo rodno (ne)ravnopravnog tretmana u obrazovanju	-.04

Ustanovljeno je da ne postoji statistički značajna povezanost između stavova prema rodnim ulogama i percepcije zastupljenosti rodnih sadržaja u obrazovanju ($r = -.13, p > .05$); kao ni između stavova prema rodnim ulogama i iskustava rodno (ne)ravnopravnog tretmana u obrazovanju ($r = -.04, p > .05$).

Diskusija

Percepcija učenika o zastupljenosti rodnih sadržaja u obrazovanju

Kada je u pitanju percepcija učenika o zastupljenosti rodnih sadržaja u obrazovanju, rezultati ovog istraživanja pokazuju da učenici prepoznaju prisustvo tema vezanih za rod i rodnu ravnopravnost u obrazovanju, ali da one nisu prisutne u dovoljnoj meri. Značajan procent učenika se slaže da su u okviru nastavnog gradiva na časovima pričali o temi roda i rodne ravnopravnosti. Ovaj rezultat može ukazivati na određeni pomak u odnosu na rezultate prethodnih istraživanja prema kojima se rodni sadržaji gotovo uopšte ne spominju u nastavnim programima i udžbenicima (Ćeriman i sar., 2019; Đorić i sar., 2010; Stjepanović-Zaharijevski i sar., 2010). Međutim, detaljniji uvid pokazuje da se pomenute teme obrađuju retko – svega 18% učenika navodi da je to bio slučaj više od četiri puta. Uz to, značajno je pomenuti i da su najniže prosečne vrednosti zabeležene kod tvrdnji koje se odnose na aktivnosti koje zahtevaju aktivno uključivanje učenika u obrađivanje ove teme.

Najveći procenat učenika (60%) navodi da su se temom roda i rodne ravnopravnosti bavili na časovima *Sociologije*, dok značajno manji procenat navodi i *Srpski jezik i književnost*, *Građansko vaspitanje*, kao i *Časove odeljenskog starešine*. Iako možemo pretpostaviti postojanje određenog napretka, posebno uzevši u obzir da je u ranijim istraživanjima zabeleženo odsustvo pomenutih tema u nastavnim programima i udžbenicima za *Sociologiju* i *Ustav i prava građana* (Stjepanović-Zaharijevski i sar., 2010), ne treba zanemariti činjenicu da je njihovo prisustvo u školama u velikoj meri neujednačeno i najčešće prisutno u okviru svega jednog ili dva predmeta. Dobijeni rezultati su u skladu sa istraživanjem u kom se navodi da je rodna tematika u školama najčešće zastupljena kroz izolovane i periodične aktivnosti (Ignjatović, 2018). Važno je istaći je utvrđena statistički značajna razlika u percepciji zastupljenosti rodnih sadržaja u odnosu na tip škole. Učenici

gimnazije u većem procentu prepoznaju prisustvo ovih tema u obrazovanju, što bi moglo da se objasni manjim brojem opšteobrazovnih predmeta, kao i manjim fondom časova tih predmeta u srednjim stručnim školama.

U celini, rezultati potvrđuju da se tokom srednjoškolskog obrazovanja, uprkos povremenom uključivanju rodniha tema, ne pruža dovoljno sistematičan i podsticajan okvir za rodno senzitivno obrazovanje. Ipak, ohrabruje podatak da čak 85% učenika smatraju da bi ovim temama trebalo posvetiti više pažnje u obrazovanju, što je potvrđeno i u ranijim istraživanjima (Ćeriman i sar., 2015).

Iskustva rodno (ne)ravnopravnog tretmana u obrazovanju

Rezultati ovog istraživanja pokazuju su da se procenat učenika koji izvešta o iskustvu neravnopravnog tretmana kreće od 16.6% kada je u pitanju seksualno uznemiravanje, do 39% kada je reč o nepravednom kažnjavanju. Dobijeni procenti znatno su viši u odnosu na podatke iz Hrvatske, gde su primenom identične skale zabeležene niže stope – od 1.9% kada je u pitanju seksualno uznemiravanje, do 13% kada je reč o uvredljivim komentarima (Baranović i Jugović, 2009). Međutim, dobijenu razliku je moguće, barem delimično, objasniti time što su u istraživanju sprovedenom u Hrvatskoj učestvovali ispitanici svih starosnih dobi koji su u velikoj meri o svom iskustvu govorili na osnovu sećanja.

Interesantni su rezultati koji ukazuju na razlike na osnovu pola učenika, gde je ustanovljeno da učenici češće izveštavaju da su bili nepravedno kažnjavani, kao i da su dobijali lošije ocene zbog svog pola. Sa druge strane, učenice značajno češće navode da im je savetovano da se ne bave određenim zanimanjima, kao i da su bile izložene uvredljivim komentarima. Pomenute razlike mogu se dovesti u vezu sa postojećim rodniha stereotipima u društvu, ali i sa rezultatima ranijih istraživanja. Na primer, nalaz prema kom su učenici znatno češće kažnjavani u odnosu na učenice vrlo često je prisutan u literaturi (Baranović i Jugović, 2009; Blakemore et al., 2009; Myhill & Jones, 2006) i u skladu je sa rodniha stereotipima prema kojima su učenici ti koji narušavaju disciplinu na času i ponašaju se neprimereno, dok se učenice ponašaju primereno i poštuju pravila. Zanimljiv je i podatak prema kom učenice značajno češće navode da im je u školi savetovano da se ne bave određenim zanimanjima, dok učenici češće nego učenice smatraju da nepravedno dobijaju lošije ocene. Takav nalaz može se tumačiti time što u našem društvu i dalje postoji snažna podela na „muška“ i „ženska“ zanimanja, pri čemu je utvrđeno i da određen broj nastavnika smatra da je takva podela opravdana (Ćeriman i sar., 2015), a u prilog tome idu i navedena istraživanja akademskih rodniha stereotipa nastavnika (Ćirović i Malinić, 2013; Jakšić, 2021). Značajno je naglasiti i da nisu utvrđene razlike u iskustvu učenika u zavisnosti od tipa škole i

da učenici u gimnazijama i u srednjim stručnim školama imaju jednako iskustvo rodno (ne)ravnopravnog tretmana u svojim školama.

Konačno, iako se određeni oblici rodno neravnopravnog tretmana ne javljaju u visokom procentu, njihovo prisustvo uopšte – naročito u slučaju seksualnog uznemiravanja – zahteva pažnju. Obrazovne institucije bi trebalo da sistemski rade na uspostavljanju sigurnog okruženja za sve učenike, kao i na razvijanju mehanizama za prepoznavanje i reagovanje na rodno neravnopravne tretmane.

Povezanost stavova prema rodnim ulogama sa zastupljenošću rodnih sadržaja i iskustvom rodno (ne)ravnopravnog tretmana

U skladu sa trećim istraživačkim zadatkom ispitana je povezanost stavova učenika prema rodnim ulogama sa njihovom percepcijom zastupljenosti rodnih sadržaja u obrazovanju, pri čemu nije utvrđena statistički značajna povezanost. Moguće je pretpostaviti da je dobijeni rezultat posledica toga što rodni sadržaji nisu prisutni u dovoljnoj meri, niti su obrađeni na način koji bi imao potencijal da utiče na stavove. U tom kontekstu značajni su rezultati istraživanja koja potvrđuju povezanost programa seksualnog obrazovanja u školama i razvoja egalitarnijih stavova učenika prema rodnim ulogama (Kågesten et al., 2016), kao i studija koje ukazuju na pozitivan efekat kurseva o rodnoj ravnopravnosti na stavove prema rodnim ulogama u studentskoj populaciji (Bakioğlu, 2019; Erden, 2009).

Statistički značajna povezanost nije utvrđena ni između stavova učenika prema rodnim ulogama i iskustava rodno (ne)ravnopravnog tretmana u obrazovanju. Moguće je da je takav rezultat dobijen iz razloga što učenici mogu na različite načine da interpretiraju rodno neravnopravan tretman u školi – neki mogu da internalizuju poruke koje im nastavnici šalju i iskazuju tradicionalne stavove, dok drugi mogu da budu svesni neadekvatnosti takvog postupanja i da iskazuju egalitarne stavove. Uz to, moguće je i da određen broj učenika ne prepoznaje postojanje rodno neravnopravnog tretmana u obrazovanju.

Zaključak

Rezultati ovog istraživanja potvrđuju da su učenici tokom srednjoškolskog obrazovanja imali određena iskustva u vezi sa temama roda i rodne ravnopravnosti, ali da su te teme prisutne povremeno i ograničene na pojedine predmete. Uz to, značajan procenat mladih izveštava o iskustvima rodno neravnopravnog tretmana, pri čemu se pojavljuju i rodne razlike u različitim oblicima rodno neravnopravnog tretmana koji se mogu dovesti u vezu sa postojećim rodnim stereotipima u društvu, što sve ukazuje na potrebu za doslednijim i sistematičnijim uvođenjem tema rodne ravnopravnosti u obrazovanje.

Ipak, prilikom interpretacije rezultata potrebno je uzeti u obzir i određena ograničenja istraživanja. Uzorak je bio prigodnog tipa, što ograničava mogućnost generalizacije rezultata na celokupnu populaciju srednjoškolaca. Takođe, oslanjanje isključivo na samoprocene učenika u vezi sa obrazovnim iskustvima može predstavljati ograničenje u pogledu objektivnosti prikupljenih podataka, kao i otežati pouzdano sagledavanje odnosa između tih iskustava i stavova prema rodnim ulogama. S tim u vezi, buduća istraživanja bi, pored kvantitativnog pristupa, trebalo da se oslone i na kvalitativnu metodologiju – poput analize diskursa, posmatranja, intervjua i fokus grupa – kako bi se obezbedio dublji uvid u procese rodne socijalizacije u obrazovnom kontekstu. Uz to, longitudinalna istraživanja bi omogućila praćenje promena tokom vremena i sagledavanje potencijalnih uzročno-posledičnih veza između obrazovnih iskustava i stavova učenika prema rodnim ulogama.

Kao što autorka Stjepanović-Zaharijevski i saradnice (2010) navode, prvi korak ka doslednom uključivanju rodne perspektive u obrazovni proces trebalo bi da bude upravo „urodnjavanje“ nastavnih programa. Kako bi obrazovanje zaista moglo doprineti egalitarnijim stavovima mladih, potrebno je sistematsko uključivanje rodne perspektive u nastavne programe i obrazovni proces. Ipak, budući da učenici usvajaju brojne poruke u vezi sa rodom i putem skrivenog kurikuluma, neophodno je da pažnja bude usmerena i na promene u okviru inicijalnog obrazovanja i programa stručnog usavršavanja nastavnika. U skladu sa tim, rezultati ovog istraživanja, kao i sličnih prethodnih, ukazuju na potencijal obrazovanja za ostvarivanje rodno ravnopravnijeg društva kako bi ono moglo da doprinese razvijanju egalitarnijih stavova svih učesnika, ali i na to da trenutna situacija u obrazovanju zahteva promenu.

Reference

- Allana, A., Asad, N., & Sherali, Y. (2010). Gender in academic settings: Role of teachers. *International Journal of Innovation, Managment and Technology*, 1(4), 343–348.
- Bakioğlu, F. (2019). The effect of gender psychology course on the attitudes toward gender role by undergraduate university students in Turkey. *Inquiry in Education*, 11(2), 5, 1-12.
- Baranović, B. i Jugović, I. (2009). Percepcija, iskustvo i stavovi o rodnoj (ne)ravnopravnosti u obrazovanju. U Ž. Kamenov i B. Galić (ur.), *Rodna ravnopravnost i diskriminacija u Hrvatskoj* (str. 143-164). Ured za ravnopravnost spolova Vlade Republike Hrvatske.
- Bartulović, M. (2013). Test konfrontacije: rodna dimenzija interkulturnog obrazovanja. *Pedagoška istraživanja*, 10(2), 265–281.

- Bašaragin, M. V. i Savić, S. L. (2016). Rodno osetljiva analiza čitanki za osmi razred osnovne škole za srpski jezik, srpski kao nematernalni i mađarski jezik. *Zbornik Odseka za pedagogiju*, (25), 75–97. [https://doi.org/10.19090/zop.2016.25.75–97](https://doi.org/10.19090/zop.2016.25.75-97)
- Bašaragin, M. (2019). *Rod, kultura i diskurs razgovora u razredu*. Fondacija Bogumila Hrabaka.
- Blakemore, J. E. O., Berenbaum, S. A., & Liben, L. S. (2009). *Gender development*. Psychology Press.
- Brugeilles, C., & Cromer, S. (2009). *Promoting Gender Equality through Textbooks. A Methodological Guide*. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization.
- Council of Europe (2014). *Combating gender stereotypes in and through education*. Council of Europe.
- Ćeriman, J., Duhaček, N., Perišić, K., Bogdanović, M. i Duhaček, D. (2015). *Istraživanje rodno zasnovanog nasilja u školama u Srbiji*. Centar za studije roda i politike; Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu; UNICEF.
- Ćeriman, J., Stefanović, J., Glamočak, S. i Korolija, M. (2019). *Rodna analiza nastavnih programa i udžbenika za srpski jezik od prvog do četvrtog razreda osnovne škole*. Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlade Republike Srbije.
- Ćirović, L. i Malinić, D. (2013). Akademski rodni stereotipi budućih nastavnika. *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja*, 45(2), 322–341.
- Đorić, G., Žunić, N. i Obradović-Tošić, T. (2010). *Obrazovanje za rodnu ravnopravnost: Analiza rodno osetljivog sadržaja za Građansko vaspitanje*. Program Ujedinjenih nacija za razvoj (UNDP).
- Erden, F. T. (2009). A course on gender equity in education: Does it affect gender role attitudes of preservice teachers?. *Teaching and Teacher Education*, 25(3), 409–414. <https://doi.org/10.1016/j.tate.2008.11.001>
- Halimi, M., Consuegra, E., Struyven, K., & Engels, N. (2018). A critical examination of the reliability and validity of a gender role attitude scale in Flanders (Belgium): What lessons can be learned?. *Sex Roles: A Journal of Research*, 78(5), 423–438. <https://doi.org/10.1007/s11199-017-0807->
- Ignjatović, T. (2018). Zašto tema rodno zasnovanog nasilja u redovnom školskom programu? U T. Ignjatović (ur.), *Zašto i kako o temi rodno zasnovanog nasilja u školskom programu u srednjim školama* Autonomni ženski centar, 8–26.
- INEE (2010). *Gender Equality in and through Education. Pocket Guide to Gender*. INEE.
- Jakšić, I. (2021). *Rodni stereotipi o matematičkim i jezičkim sposobnostima u osnovnoj školi: mehanizmi uticaja na obrazovne ishode* [Neobjavljena doktorska disertacija]. Univerzitet u Beogradu.

- Jarić, I. (2012). *Javni i skriveni kurikulumi srednjoškolske nastave sociologije: obrazovne reforme u Srbiji (1960–2006)* [Neobjavljena doktorska disertacija]. Univerzitet u Beogradu.
- Kågesten, A., Gibbs, S., Blum, R., Moreau, C., Chandra-Mouli, V., Herbert, A., & Amin, A. (2016). Understanding factors that shape gender attitudes in early adolescence globally: A mixed-methods systematic review. *PloS ONE*, 11(6). <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0157805>
- Kollmayer, M., Schober, B., & Spiel, C. (2018). Gender stereotypes in education: Development, consequences, and interventions. *European Journal of Developmental Psychology*, 15(4), 361–377. <https://doi.org/10.1080/17405629.2016.1193483>
- Myhill, D., & Jones, S. (2006). 'She doesn't shout at no girls': Pupils' perceptions of gender equity in the classroom. *Cambridge Journal of Education*, 36(1), 99–111. <https://doi.org/10.1080/03057640500491054>
- Pavić Zentner, V. (2016). Rodno inkluzivni programi u obrazovnim sistemima evropskih država. U J. Čeriman i S. Milutinović Bojanić (ur.), *Rodno vaspitanje i obrazovanje: (Ne)mogući dijalog*. Institut za filozofiju i društvenu teoriju; Centar za etiku, pravo i primenjenu filozofiju, 22–64.
- Stefanović, J., i Glamočak, S. (2019). *Priručnik za uvođenje rodne perspektive u nastavu srpskog jezika za prvi ciklus obrazovanja*. Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlade Republike Srbije.
- Stjepanović-Zaharijevski, D., Gavrilović, D., i Petrušić, N. (2010). *Obrazovanje za rodnu ravnopravnost. Analiza nastavnog materijala za osnovnu i srednju školu*. Program Ujedinjenih nacija za razvoj (UNDP).
- Stromquist, N. P. (2007). *The gender socialization process in schools: A cross-national comparison* (Background Paper Prepared for the Education for All Global Monitoring Report, Education for all by 2025: Will we make it?). United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization.
- Vermeersch, H., T'Sjoen, G., Kaufman, J. M., Vincke, J., & Van Houtte, M. (2010). Gender ideology, same-sex peer group affiliation and the relationship between testosterone and dominance in adolescent boys and girls. *Journal of Biosocial Science*, 42(4), 463–475. <https://doi.org/10.1017/S0021932010000106>
- Ždralović, A. (2019). Rodna socijalizacija: odgoj i obrazovanje. U S. Gavrić i A. Ždralović (Ur.), *Rodna ravnopravnost: Teorija, pravo, politike. Uvod u rodne studije za studentkinje i studente društvenih nauka u BiH*. Sarajevski otvoreni centar; Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, 231–243.

Primljeno: 10. 06. 2025.

Prihvaćeno za objavljivanje: 01. 07. 2025.

Educational Experiences and Gender Socialization: Young People's Attitudes toward Gender Roles

Gorana Vojčić i Biljana Lungulov

Faculty of Philosophy, University of Novi Sad

ABSTRACT

Commencing from the assumption that education, by its means of action, has a considerable potential to contribute to the development of a more gender-equal society, this paper aims to explore the relationship between students' educational experiences and their attitudes toward gender roles, based on the review of the previous literature and the results of the conducted research. The objectives of the conducted research were focused on examining young people's perceptions of the presence of gender-related topics in education and their experiences of gender-(in)equal treatment in the educational context, as well as investigating the correlation between attitudes toward gender roles and these variables. The sample included 211 male and female, third- and fourth-grade, high school students, in the territory of Serbia. The three instruments applied included instruments in the form of Likert-type scales. The results obtained showed that gender-related topics are still not sufficiently represented when it comes to education. In addition, the percentage of high school students reporting unequal treatment based on gender cannot be disregarded. Moreover, the percentage of young people reporting experiences of gender-unequal treatment is not negligible, with gender differences identified in the types of gender-unequal treatment experienced. On the other hand, no statistically significant correlation was found between students' attitudes toward gender roles and the presence of gender-related topics in education or between their attitudes and experiences of (in)equality in treatment. Such findings imply the need to implement the changes which will enable the integration of a gender perspective into the educational process.

Keywords: gender-related topics in education, gender-(in)equal treatment in education, gender socialization, attitudes toward gender roles.